

COPLESTON FELSEFE TARİHİ
LEIBNİZ

Copleston'un FELSEFE TARİHİ'nin özgün bölümlenişi

Cilt 1

Bölümler I ve II — Yunanistan ve Roma

Cilt 2 Ortaçağ Felsefesi

Bölüm I — Augustine'den Bonaventure'ye

Bölüm II — Büyük Albert'ten Duns Scotus'a

Cilt 3 Geç Ortaçağ ve Rönesans Felsefesi

Bölüm I — Ockham'dan Kurgul Gizemcilere

Bölüm II — Platonizmin Yeniden-Dirilişinden Suárez'e

Cilt 4 Modern Felsefe

Descartes'tan Leibniz'e

Cilt 5 Modern Felsefe — İngiliz Felsefecileri

Bölüm I — Hobbes'tan Paley'e

Bölüm II — Berkeley'den Hume'a

Cilt 6 Modern Felsefe

Bölüm I — Fransız Aydınlanmasından Kant'a

Bölüm II — Kant

Cilt 7 Modern Felsefe

Bölüm I — Fichte'den Hegel'e

Bölüm II — Schopenhauer'dan Nietzsche'ye

Cilt 8 Modern Felsefe — Bentham'dan Russell'a

Bölüm I — İngiliz Görgüçüleri ve İngiltere'de İdealist Devim

Bölüm II — Amerika'da İdealizm, Pragmatik Devim

İdealizme Başkaldırı

Cilt 9 Modern Felsefe — Maine de Biran'dan Sartre'a

Bölüm I — Devrimden Henri Bergson'a

Bölüm II — Bergson'dan Sartre

Frederick Copleston

FELSEFE TARİHİ

MODERN FELSEFE

Leibniz

Çeviren
Aziz Yardımlı

İDEA • İSTANBUL

İdea Yayınevi
Şarap İskelesi Sk. 2/106-107 34425 Karaköy — İstanbul
iletisim@ideayayinevi.com / www.ideayayinevi.com / www.ideasatis.com
Copyright © 1990-2013 Aziz Yardımlı

İngilizce'de
A History of Philosophy, Volume IV, Modern Philosophy
içinde yayımlanmıştır

© Frederick Copleston 1962

Felsefe Tarihi, Modern Felsefe, Cilt IV Bölüm C

Leibniz olarak ilk yayım İDEA, 1990

Üçüncü baskı 2013

Tüm hakları saklıdır

*Bu kitabın hiçbir bölümü İdea Yayınevinin
ön izni olmadan hiçbir biçimde yeniden üretilemez*

Baskı: Umut Matbaacılık

Fatih Cad. Yüksek Sok. No 11, Merter — İstanbul

Printed in Türkiye

ISBN 978 975 397 120 1

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM BİR LEIBNİZ (1)

1. Yaşam — 7
2. De arte combinatoria [Bileşim Sanatı Üzerine] ve Uyum Düşüncesi — 9
3. Yazılar — 13
4. Leibniz'in Düşüncesinin Değişik Yorumları — 13

BÖLÜM İKİ LEIBNİZ (2)

1. Us Gerçeklikleri ve Olgu Gerçeklikleri Arasındaki Ayrım — 16
2. Us Gerçeklikleri ya da Zorunlu Önergeler — 18
3. Olgu Gerçeklikleri ya da Olumsal Önergeler — 21
4. Eksiksizlik İlkesi — 25
5. Töz — 31
6. Ayırdedilemezlerin Özdeşliği — 33
7. Süreklilik Yasası — 34
8. Leibniz'in Tüm-Mantıklılığı — 36

BÖLÜM ÜÇ LEIBNİZ (3)

1. Yalın Tözler ya da Monadlar — 38
2. Entelekyler ve Birincil Özdek — 41
3. Uzam — 43
4. Cisim ve Cisimsel Töz — 44
5. Uzay ve Zaman — 46
6. Önceden-Saptanmış Uyum — 50
7. Algı ve İstek — 53
8. Ruh ve Beden — 56
9. Doğuştan Düşünceler — 59

BÖLÜM DÖRT
LEIBNİZ (4)

1. *Varlıkbilimsel Uslanlama* — 63
2. *İlksiz-Sonsuz Gerçekliklerden Tanrının Varoluşuna Uslanlama* — 67
3. *Olgü Gerçekliklerinden Uslanlama* — 67
4. *Önceden-Saptanmış Uyundan Uslanlama* — 69
5. *Kötülük Sorunu* — 69
6. *Tarih ve İlerleme* — 75

BÖLÜM BEŞ
PASCAL

1. *Pascal'ın Yaşamı ve Tini* — 77
2. *Geometrik Yöntem, Alan ve Sınırları* — 81
3. *'Yürek'* — 87
4. *Pascal'ın Savunmacılıktaki Yöntemi* — 90
5. *İnsanın Sefillği ve Büyüklüğü* — 91
6. *Bahis-Uslanlaması* — 93
7. *Bir Felsefeci Olarak Pascal* — 95

KISA BİR KAYNAKÇA — 99

NOTLAR — 103

SÖZLÜK — 109

DİZİN — 111

BÖLÜM BİR
LEIBNİZ (1)

1. Yaşam

GOTTFRIED WILHELM LEIBNİZ 1646'da Leipzig'de doğdu. Babası üniversitede ahlak profesörüydü. Parlak bir çocuk olarak Leibniz hem Yunan ve hem de Skolastizm felsefelerini inceledi, ve kendi anlattığına göre on üç yaşında İken Suárez'i başkalarının romansları okumaya alıştıkları kolaylıkla okuyabiliyordu. On beş yaşında üniversiteye girdi ve James Thomasius'tan dersler aldı. Bacon, Hobbes, Gassendi, Descartes, Kepler ve Galileo gibi "modern" düşünürler ile tanışarak onlarda "daha iyi bir felsefe"nin örneklerini buldu. Ve anılarına göre yalnız yürüyüşlerinde kendi kendisi ile Aristoteles'in tözsel biçimler ve sosyal nedenler kuramını mı benimsemesi yoksa düzenekçiliği mi kabul etmesi gerektiğini tartışıyordu. Daha sonra Aristotelesçi öğeleri yeni düşünceler ile birleştirmeye çalışacak olmasına karşın, o sıralarda düzenekçilik üstün geldi. Aslında, Aristoteles ve Skolastizm üzerine erken incelemelerinin etkisi daha sonraki yazılarında açıktır; ve Kant-öncesi 'modern' dönemin tüm önde gelen felsefecileri arasında Skolastiklerin en kapsamlı bilgisini edinen büyük olasılıkla Leibniz idi. Hiç kuşkusuz onlarla Spinoza'nın olduğundan çok daha yakından tanıştı. Ve bireyleştirme ilkesi üzerine üniversite bitirme yazısı (1663) Skolastizmin etkisi altında yazılmıştı, gerçi nominalist yönde olsa da.

1663'te Leibniz Jena'ya giderek orada Erhard Weigel altında matematik çalıştı. Daha sonra kendini hukuk eğitime verdi ve 1667'de Altdorf'ta Tüze doktorası aldı. Altdorf'ta bir üniversite kürsüsü teklifini çok ayrı şeyler tasarladığı gerekçesi ile geri çevirdi. Mainz Elektörünün sarayında bir göreve getirildikten sonra, yeniden diplomatik bir görevle 1672'de Paris'e gönderildi ve orada Malebranche ve Arnauld gibi düşünürler ile tanıştı. 1673'te İngiltere'ye giderek Boyle ve Oldenburg ile buluştu. Paris'e geri döndü ve sonsuz küçüklükler kalkülüsünü keşfetmesi dolayısıyla kalışının son yılı olarak anımsanan 1676'ya dek orada kaldı. Leibniz'in olaydan haberi olmamasına karşın, Newton aynı konu üzerine daha önce yazmıştı. Ama Newton sonuçlarını yayımlamada çok yavaştı ve 1687'ye dek onları yayımlamamışken, Leibniz kendi sonuçlarını 1684'te yayımladı. Buluşta öncelik konusundaki verimsiz tartışma bu nedenle doğdu.

Almanya'ya geri dönüş yolunda Leibniz Spinoza'yı ziyaret etti. Daha önce Spinoza ile mektuplaşıyordu ve felsefesi konusunda aşırı bir meraka kapılmıştı. Leibniz ve Spinoza arasındaki tam ilişkiler çok açık değildir. Leibniz Spinoza'nın kuramlarını eleştirdi ve eleştirmeyi sürdürdü, ve Spinoza'nın ölümünden sonra yayımlanan çalışmalarını inceleyince Spinozacılığı Kertezenizmin mantıksal sonucu olarak sunarak Descartes'in etkisini zayıflatmak için sürekli çaba gösterdi. Descartes'in felsefesi, Leibniz'e göre, Spinozacılık yoluyla tanrıtanımazcılığa götürür. Öte yandan, açıktır ki Leibniz'in anlaksal sorunlardaki doymak bilmez merakı onda Spinoza'nın öğretisi konusunda güçlü bir ilgi yarattı (üstelik onu çok derin olarak incelememiş olmasına karşın) ve onu uyarıcı buldu. Dahası, Leibniz'in diplomatik karakteri göz önüne alındığında, Spinozacılığı güçlü olarak yadsımasına bir ölçüde ortodoksluk ününü koruma isteğinin yol açtığı bile ileri sürülmüştür. Ama Leibniz'in Spinoza'nın tersine bir diplomat, bir saraylı ve bir dünya insanı olmasına ve koruyucularını ve ünlü tanıdıklarını eğitime gibi bir amaç gütmüş olmasına karşın, sanırım Spinozacılığa karşı çıkışının içten olmadığına inanmak için hiçbir gerçek neden yoktur. Daha Spinoza'yı incelediği zaman kendi felsefesinin ana düşüncelerinden kimilerine ulaşmıştı, ve gerçi felsefeleri arasındaki belli yakınlıklar ilgisini uyandırmış ve büyük olasılıkla kendini kamunun gözünde Spinoza'dan ayırma konusundaki kaygısına yol açmış olsa da, iki düşünürün konuları arasındaki ayrımların önemli sonuçları vardı.

Hanover Yurtluğu ile bağlantısından ötürü, Leibniz kendini ailenin, daha tam olarak, Brunswick ailesinin tarihini derleme çalışmasına karışmış buldu. Ama ilgileri ve etkinlikleri çok yanlı idi. 1682'de Leipzig'de *Acta eruditorumu* kurdu, ve 1700'de Berlin'de daha sonra Prusya Akademisi olacak olan Bilimler Toplumunun ilk başkanı oldu. Bilimsel toplumlar kurma yönündeki ilgisine ek olarak, Hıristiyan Mezhepleri birleştirme problemi ile uğraştı. Herşeyden önce Katolikler ve Protestanlar arasında ortak anlaşma zeminleri bulmaya çalıştı. Daha sonra, güçlüklerin önceden sandığından daha büyük olduğunu anlayınca, gerçi yine başarısız olsa da, Kalvinist ve Lutheran kümelerin yeniden birleşmesinin yolunu hazırlamaya çalıştı. Tasarlarından bir başkası da Hıristiyan Devletler arasında bir bağlaşma yaratmak, bir tür Birleşik Avrupa oluşturmaktı; ve Fransa kralı XIV. Louis'nin ilgisini çekmeyi başaramadığını görünce 1711'de Çar Büyük Peter'e yöneldi. Ayrıca Çar ve Alman İmparatoru arasında bir bağlaşma yaratmaya da çalıştı. Ama Hıristiyan monarşları kendi aralarındaki çekişmelerden vazgeçmeye ve Hıristiyan-olmayan dünyaya karşı bir bağlaşma kurmaya yöneltme planları Hıristiyan Mezhepleri yeniden birleştirme düşüncesi gibi boşa çıkacaktı. Ayrıca belirtilebilir ki Leibniz Uzak Doğu konusunda Avrupa'ya sızmaya başlayan bilgilere de büyük ilgi duyuyordu ve ayinler tartışması ile bağıntı içinde Çin'deki Jesuit misyonerleri yürekten savundu.

Leibniz zamanının en seçkin insanlarından biri idi, ve birçok önde gelen insanın korumasından yararlandı. Ama yaşamının son yıllarında gözardı edilmenin acısını yaşadı, ve Hanover Elektörü 1714'te İngiltere'nin I. George'u olduğu zaman Leibniz ona Londra'da eşlik etmek üzere seçilenler arasında bulunmuyordu. 1716'daki ölümü Berlin'de kurduğu Akademi'nin bile dikkatini çekmedi ve anısını onurlandıracak biricik eğitim kurumu Fransız Akademisi oldu.

2. De arte combinatoria [Bileşim Sanatı Üzerine] ve Uyum Düşüncesi

Leibniz'in bir felsefe yazarı olarak uğraşı bu çeşitli etkinlikler ve çok yanlı ilgiler arkatasarına karşı görülmelidir. Brunswick Yurtluğu için yazdığı tarih hiç kuşkusuz ayrı bir sınıfa düşer. 1692'de tasarlanmasına ve ölümüne dek aralıklı olarak sürdürülmesine

karşın hiçbir zaman tamamlanmayan bu çalışma 1843-5'e dek yayımlanmadı. Bununla birlikte, bir yanda felsefi çalışmaları ve öte yanda bilimsel toplumlar kurma, Hıristiyan kümeleri birleştirme ve Hıristiyan Devletlerin bir bağlaşmasını geliştirme ilgisi arasında ilk bakışta görünebileceğinden daha yakın bir bağıntı vardır.

Bu bağıntıyı kavrayabilmek için Leibniz'in kafasında evrensel uyum düşüncesi tarafından oynanan rolü göz önünde tutmak gerekir. İçinde aynı zamanda birlik ve çokluğun, parçaların eşgüdüm ve ayrımlaşmasının bulunduğu uyumlu bir dizge olarak evren düşüncesi çok erken bir yaşta Leibniz'in öncü düşüncelerinden biri, belki de birincisi olmuş görünür. Örneğin, 1669'da Leibniz yirmi üç yaşında iken Thomasius'a yazılan bir mektupta, 'Doğa hiçbirşeyi boşuna yapmaz' ve 'herşey yok oluşundan kaçır' gibi deyimlere değindikten sonra, şunları belirtir: "Ama Doğada gerçekte hiçbir bilgelik ya da hiçbir itki olmadığı için, güzel düzen Doğanın Tanrının saati (*horologium Dei*) olması olgusundan doğar."¹ Benzer olarak, 1671'de Magnus Wedderkopf'a yazılan bir mektupta Yaratıcı Tanrının en uyumlu olanı istediğini ileri sürer. Evrensel bir uyum olarak kozmoz düşüncesi Cusali Nicholas ve Giordano Bruno gibi Rönesans felsefecilerinin yazılarında öne çıkmış, ve Kepler ve ayrıca Leibniz'in *De arte combinatoria*'da (1666) saygıyla sözünü ettiği John Henry Bisterfeld tarafından vurgulanmıştı. Bu düşüncüyü daha sonra kendi monadlar kuramının terimlerinde geliştirecekti, ama *Monadoloji*'yi yazmadan çok önce kafasında bulunuyordu.

De arte combinatoria'da Leibniz ortaçağ Fransiskanlarından Raymond Lull'un yazıları tarafından ve modern matematikçi ve felsefeciler tarafından ileri sürülen bir yöntemin geliştirilmesini önerdi. Herşeyden önce karmaşık terimlerin yalın terimlere çözümlemesini öngörüyordu. "Analiz şöyledir. Herhangi bir verili terim biçimsel parçalarına çözülsün, eş deyişle, tanımlansın. Sonra bu parçalar kendi parçalarına çözülsün, ya da (ilk) tanımın terimlerinin tanımları verilsin, ve bu sonunda yalın parçalara ya da tanımlanamaz terimlere (ulaşılincaya) dek sürdürülsün."² Bu yalın ya da tanımlanamaz terimler insan düşüncelerinin bir alfabetini oluşturacaktır. Çünkü, tüm sözcük ve deyimlerin alfabetdeki harflerin bileşimleri olması gibi, önermeler de yalın ya da tanımlanamaz terimlerin bileşimlerinden doğuyor olarak görülebilir. Leibniz'in tasarındaki ikinci adım

bu tanımlanamaz terimleri matematiksel simgeler yoluyla göstermekten oluşur. Eğer, o zaman, bu simgeleri 'bileştirme'nin doğru yolu bulunabilirse, tümdengelimli bir keşif mantığı oluşturulmuş olacaktır ki, yalnızca daha şimdiden bilinen gerçeklikleri tanıtlamak için değil ama yeni gerçeklikler keşfetmek için de hizmet edecektir.

Leibniz tüm gerçekliklerin *a priori* çıkarılabileceğini düşünmüyordu: Bu yolda çıkarılamayacak olumsal önermeler vardır. Örneğin, Augustus'un Roma imparatoru olduğu ya da İsa'nın Bethlehem'de doğduğu tarihsel olgular üzerine yapılan araştırmalar yoluyla bilinen gerçekliklerdir, tanımlardan mantıksal tümdengelim yoluyla değil. Ve bu tür tikel tarihsel bildirimlere ek olarak ayrıca evrensel önermeler de vardır ki bunların doğruluğu gözlem ve tümevarım yoluyla bilinir, tümdengelim yoluyla değil. Doğrulukları "(şeylerin) özünde değil ama varoluşlarında temellenir; ve sanki şans yoluyla doğrudurlar."³ Leibniz'in olumsal ve zorunlu önermeler arasındaki ayırımına daha sonra döneceğim; şimdilik bir ayırım yapmış olduğunu belirtmek yeterlidir. Ama *quarum veritas in essentia fundata est* önermeler ile yalnızca biçimsel mantığın ve arı matematiğin önermelerini demek istemediğini anlamak önemlidir. Tümdengelimli ve bilimsel mantık ideali hiç kuşkusuz büyük ölçüde matematiğin dönemin başka ussalcı felsefecilerinin düşüncelerinde de görülebilecek etkisine bağlıydı; ama o da onlar gibi tümdengelimli yöntemin mantık ve matematikten başka alanlarda doğru önerme dizgeleri geliştirmek için kullanılabileceğini düşünüyordu. Genel düşünce, daha sonraki simgesel mantığı önceledi; ama arı mantık ve matematik dizgelerinin gelişimi bütünsel planının yalnızca bir yanı idi. Tümdengelimli yöntemin metafiziğin, fiziğin, tüze biliminin ve giderek tanrıbilimin özsel düşünce ve gerçekliklerini geliştirmede kullanılabileceğini düşünüyordu. Gerçek matematiksel simgeciliğin bulunuşu evrensel bir dil, bir *characteristica universalis* sağlayacak, ve ayrı inceleme dallarında bu dilin kullanımı yoluyla insan bilgisi sınırsız olarak öyle bir yolda geliştirilebilecekti ki, karşıt kuramlar için arı matematikte olduğundan daha öte bir yer kalmayacaktı.

Leibniz böylece mantık ve matematiği yalnızca bölümleri olarak alan evrensel bir bilimi düşlüyordu. Ve tümdengelimli yöntemin alanını biçimsel mantığın ve arı matematiğin sınırlarının ötesine genişletmeye yönelmesinin nedeni evrenin uyumlu bir

dizge oluşturduğu yolundaki kanısı idi. *De arte combinatoria*'da⁴ Bisterfeld'in tüm varlıklar arasındaki özsel bağıntılar öğretisine dikkati çeker. Tümdengelimli bir mantık ya da matematik dizgesi evrenin bir dizge olduğu yolundaki genel gerçekliğin bir örneğidir. Bu nedenle tümdengelimli bir metafizik bilimi, bir varlık bilimi olabilir.

Leibniz'in büyük planının yerine getirilmesinin karmaşık gerçekliklerin yalın gerçekliklere ve tanımlanabilir terimlerin tanımlanamaz terimlere çözümlenmesini konutlaması olgusu bilimsel toplumlar kurmadaki ilgisini açıklamaya yardım edebilir. Çünkü insan bilgisinin kapsamlı bir ansiklopedisi gibi bir düşünce geliştirmişti ki, bundan temel yalın düşünceler bir bakıma çekip çıkarılabilecekti; ve bu girişimde bilimsel toplumların ve akademilerin yardımını elde etmenin olanaklı olacağını umuyordu. Yine umuyordu ki Dinsel Düzenler, özellikle Jesuitler, tasarlanan ansiklopedinin oluşturulmasında işbirliğinde bulunacaklardı. Leibniz'in mantıksal düşü ayrıca Hıristiyanların yeniden-birleşmesi konusunda kabul ettiği tutumu açıklamaya da yardım eder. Çünkü tanrıbilimde üzerlerinde tüm Mezheplerin anlaşabileceği bir dizi özsel önermenin tümdengeliminin olanaklı olması gerektiğini düşünüyordu. Hiçbir zaman bu tasarı geliştirmek için edimsel olarak bir girişimde bulunmadı, ama *System theologicum*'unda (1686) üzerinde Katoliklerin ve Protestanların anlaşabilecekleri ortak zemini bulmaya çalıştı. Uyum ideali hiç kuşkusuz Hıristiyan Mezhepler için bir tür en yüksek ortak etmeni mantıksal olarak çıkarsama düşüncesinden daha temeldi.

Bu uyum ideali açıktır ki kendini ayrıca Leibniz'in bir Hıristiyan prensler birliği düşünde de gösterir. Ayrıca felsefenin gelişimi üzerine taşıdığı görüşte de görünüyordu. Felsefe tarihi onun için bitimsiz bir felsefe idi. Bir düşünür olgusallığın tek bir yanını ya da tek bir gerçekliği vurgulayabilir, ve ardılı ise gerçekliğin bir başka yanını; ama tüm dizgelerde gerçeklik vardır. Felsefe okullarının pek çoğunun ileri sürdüklerinin büyük bölümünde haklı, ama yadsıdıklarının büyük bölümünde haksız olduklarını düşünüyordu. Örneğin düzenekçiler etker düzeneksel nedenselliğin olduğunu ileri sürmede haklı, ama düzeneksel nedenselliğin amaca altgüdümlü olarak hizmet ettiğini yadsımada haksızdırlar. Hem düzenekçilikte hem de sonsalcılıkta gerçeklik vardır.

3. Yazılar

Locke'un doğuştan düşünceler öğretisine saldıran *Deneme*'sinin yayımı Leibniz'i 1701-9 sırasında ayrıntılı bir yanıt hazırlamaya yöneltti. Çalışma tam olarak bitirilmedi, ve yayımı çeşitli nedenlerle ertelendi. Ölümünden sonra 1765'te *İnsan Anlağı Üzerine Yeni Denemeler* (*Nouveaux essais sur l'entendement humain*) başlığı altında çıktı. Leibniz'in ikinci ve son büyük çalışması *Teodezi Üzerine Denemeler*'dir (*Essais de Théodicée*). Bayle'in *Tarihsel ve Eleştirel Sözlük*'ündeki 'Rorarius' başlıklı makalesine dizgesel bir yanıt olan bu çalışma 1710'da yayımlandı.

Leibniz'in felsefesi, eş deyişle, düşüncesinin zaman zaman 'popüler felsefesi' olarak adlandırılan yanı herhangi bir dizgesel yapıta açılmış değildir. Bunu bulmak için mektuplara, yazılara, dergilere ve kısa çalışmalara bakmak gerekir. Bu sonuncular arasında şunların sözü edilebilir: Arnauld'ya göndermiş olduğu *Metafizik Üzerine Söylem* (*Discours de métaphysique*, 1686), *Doğa Üzerine ve Tözlerin Etkileşimi Üzerine Yeni Dizge* (*Système nouveau de la nature et de la communication des substances*, 1695), *Doğanın ve Kayranın İlkeleri* (*Principes de la nature et de la grâce*, 1714) ve Savoylu Prens Eugene için yazılmış olan *Monadoloji* (*Monadologie*, 1714). Ama arkasında oldukça yakınlar dek yayımlanmamış kalan bir elyazmaları kütlesi bıraktı. 1903'te L. Couturat önemli bir Leibniz derlemi olarak *Opuscles et fragments inédits*'i yayımladı, ve 1913'te Kazan'da J. Jagodinski tarafından yayıma hazırlanan *Leibnitiana, Elementa philosophiae arcanae, de summa rerum* çıktı. Leibniz'in eldeki tüm mektupları da içermek üzere yazılarının tam yayımı 1923'te Prusya Akademisi tarafından başlatıldı ve kırk cilt oluşturmaları tasarlandı. Ne yazık ki politik olaylar bu büyük tasarıma sürdürülmesini yavaşlatmıştır.

4. Leibniz'in Düşüncesinin Değişik Yorumları

Pekçok felsefe birbirlerinden uzaklaşan yorumlara neden olmuştur. Leibniz'in durumunda oldukça belirgin ayrımlar söz konusudur. Örneğin Couturat ve Bertrand Russell'a göre Leibniz'in notlarının yayımı metafiziksel felsefesinin mantıksal incelemeleri üzerine temellendirildiğini göstermiştir. Örneğin monadlar öğretisi önermelerin özne-yüklem çözümlemesi ile yakından bağlantılı idi. Öte yandan, düşüncesinde tutarsızlıklar ve çelişkiler

de vardır. Özel olarak, törebilimi ve tanrıbilimi mantıksal öncülleri ile bağdaşmaz. Bertrand Russell'a göre açıklama Leibniz'in ahlaksal yükselme ve ortodoksluk için ününü sürdürme gibi kaygılar ile öncüllerinden mantıksal sonuçları çıkarmaktan kaçındığıdır. "Felsefesinin en iyi parçalarının en soyut, ve en kötü parçalarının insan yaşamını en yakından ilgilendirenler olmasının nedeni budur."⁵ Gerçekten de Lord Russell Leibniz'in 'popüler felsefesi' ve 'içrek öğretisi' arasında keskin bir ayırım yapmaktan kaçınmaz.⁶

Bununla birlikte, Jean Baruzi *Leibniz et l'organisation religieuse de la terre d'après des documentis inédits*'de Leibniz'in herşeyden önce Tanrının görkemi için bir tutku ile yaşayan birincil olarak dinsel eğilimli bir düşünür olduğunu ileri sürdü. Bir başka yorum Leibniz'de Aydınlanma tininin başlıca anlatımını gören Kuno Fischer'inkidir. Leibniz kendisinde Us Çağının değişik yanlarını birleştirmiştir, ve Hıristiyanlığın yeniden birleşmesi uğruna ve Hıristiyan Devletlerin politik bağlaşması uğruna tasarılarında fanatizm, mezhepçilik ve dar ulusalcılıktan ayrı olarak ussal aydınlanmanın bakış açısının anlatımını görebiliriz. Yine, Windelband için, ve ayrıca İtalyan idealist Guido de Ruggiero için Leibniz özsel olarak Kant'ın habercisi idi. *Yeni Denemeler*'de Leibniz ruhun yaşamının seçik bilinç ya da açık ayırimsama alanını aştığına inancını gösterdi, ve Aydınlanmanın ussalcılarının gereksiz bir keskinlikle ayırma eğiliminde oldukları duyarlık ve anlayışın daha derin birliği düşüncesini önceledi. Bu sorun üzerinde Herder'i etkiledi. "Daha da önemlisi Leibniz'in çalışmasının bir başka etkisidir. *Nouveaux Essais*'nin öğretisini bir bilgikuramı dizgesine geliştirmeyi üstlenen Kant'tan daha önemsiz bir düşünür değildi."⁷ Öte yandan, Louis Davillé *Leibniz historien*'inde Leibniz'in tarihsel etkinliğini ve Brunswick Yurtluğunun tarihi için çeşitli yerlerden—örneğin Viyana ve İtalya—gereç toparlama konusunda gösterdiği büyük çabaları vurguladı.

Tüm bu yorumlama çizgilerinde gerçeklik olduğunu söylemeye gerek yoktur. Çünkü her biri için olguda temeller bulunmamış olsaydı yazarları tarafından ciddi olarak önerilmiş olamazlardı. Örneğin hiç kuşkusuz doğrudur ki Leibniz'in mantıksal incelemeleri ve metafiziği arasında yakın bir bağıntı vardır; ve yine doğrudur ki geliştirmekte olduğu düşünce çizgilerinin vargıllarını kamuya açıklayacak olsaydı, bu vargıllara karşı doğabilecek olanaklı tepkiler konusunda duyduğu belli bir kaygıyı belirten

gözlemlerini kağıda geçirmiştir. Öte yandan, Leibniz'i derin dinsel duygusu olan bir kişilik olarak sunmak bir abartma olsa da, tanrıbilimsel ve törel yazılarının içten olmadığını ya da dinsel ve politik uyumun gerçekleşmesi için hiçbir ciddi kaygısının olmadığını düşündürecek somut bir neden yoktur. Yine yadsınamaz ki Leibniz Us Çağının birçok boyutuna anlatım vermiştir, üstelik Aydınlanma filozoflarına özgü kimi özelliklerin üstesinden gelmeye çalışmış olmasının da eşit ölçüde doğru olmasına karşın. Dahası, kimi önemli bakımlardan hiç kuşkusuz Kant için yolu hazırlamış olsa da, öte yandan, o denli de bir tarihçi idi.

Ama Leibniz'i herhangi bir tekil başlık altına sığdırmak güçtür. Felsefesinin mantıksal yanı hiç kuşkusuz önemlidir, ve Couturat ve Russell bu noktaya dikkati çekmekle büyük bir hizmette bulunmuşlardır; ama felsefesinin törel ve tanrıbilimsel bölümleri de önemlidir. Gerçekten de, Russell'ın ileri sürdüğü gibi, Leibniz'in düşüncesinde tutarsızlıklar ve giderek çelişkiler vardır; ama bu demek değildir ki 'içrek' ve 'dışrak' düşüncesi arasında kökten bir ayırım yapmaya hakkımız vardır. Leibniz hiç kuşkusuz karışık bir kişiliktir; ama bölünmüş bir kişilik değildi. Yine, Leibniz onu yalnızca 'bir Aydınlanma düşünürü' olarak ya da 'Kant'ın bir habercisi' olarak etiketlendirmenin doğru olamayacağı denli seçkin ve çok yanlı bir düşünürdü. Ve tarihçi olarak Leibniz'e gelince, etkinliğinin bu yanını mantıkçı, matematikçi ve felsefeci olarak etkinliği pahasına vurgulamak yersiz olacaktır. Dahası, Benedetto Croce'nin ileri sürdüğü gibi, Leibniz Vico tarafından gösterilmiş olan tarihsel gelişim duygusundan yoksundu. Tüm-mantıkçılığa eğilimi Vico tarafından temsil edilen tarihsel bakış açısından çok Aydınlanmanın ussalcı tininin havasını taşır ve tarihi görelilik olarak gözardı etmesini ele verir, üstelik monadolojisi bir anlamda bir gelişim felsefesi olmuş olsa bile. Kısaca, Leibniz'in ideal bir sunuluşunun düşüncesinin tüm yanlarına hakkını vermesi, ve hiçbir öğeyi ötekiler pahasına aşırı vurgulamaması gerekir. Ama, gerçekleştirilebilir bir olanak olması ölçüsünde, bu ideal ilgili yazın kütlesi ile baştan sona tanışık ve kendi öznel eğilimlerine yenik düşmeyecek bir Leibniz uzmanının işi olmak zorundadır. Bununla birlikte, Leibniz gerçekte her zaman bir tartışma konusu olarak kalacak gibi görünmektedir. Belki de düşüncesinin tam olarak dizgesel bireşimini oluşturmak için hiçbir zaman gerçek bir girişimde bulunmamış bir insan durumunda bu kaçınılmazdır.

BÖLÜM İKİ
LEIBNİZ (2)

1. Us Gerçeklikleri ve Olgu Gerçeklikleri Arasındaki Ayrım

BU BÖLÜMDE Leibniz'in kimi mantıksal ilkelerini tartışmayı öneriyorum. Ve açıklanacak ilk nokta us gerçeklikleri ve olgu gerçeklikleri arasındaki temel ayrımdır. Leibniz için her önerme bir özne-yüklem biçimine iyledir ya da bu biçimdeki bir önermeye ya da önermeler kümesine çözümlenebilirdir. Önermenin özne-yüklem biçimi böylece temeldir. Ve gerçeklik bir önermenin olgusalığa—olanaklı ya da edimsel—karşılık düşmesinden oluşur. “Gerçekliği anlaktaki önermelerin söz konusu edilen şeylere karşılık düşmesinde arama ile yetinmeyi kabul edelim. Düşüncelerin gerçek ya da yanlış olduklarını söylemekle gerçekliği düşüncelere de yüklediğim doğrudur; ama o zaman gerçekte demek istediğim şey düşüncenin nesnesinin olanağını doğrulayan önermelerin gerçekliğidir. Aynı anlamda bir varlığın gerçek olduğunu da söyleyebiliriz, başka bir deyişle, önermenin onun edimsel ya da en azından olanaklı varoluşunu doğruladığını.”¹

Ama tüm önermeler aynı türden değildir, ve us gerçeklikleri ve olgu gerçeklikleri arasında bir ayrım yapılmalıdır. Birinciler zorunlu önermelerdir, ya kendilerinin kendiliğinden-açık önermeler ya da bunlara indirgenebilir olmaları anlamında. Eğer önermelerin ne demek istediğini gerçekten biliyorsak, onlarla çelişen önermelerin doğru olduklarının düşünülemeyeceğini

görürüz. Tüm us gerçeklikleri zorunlu olarak gerçektir, ve gerçeklikleri çelişki ilkesi üzerine dayanır. Çelişkiye düşmeksizin bir us gerçekliği yadsınamaz. Leibniz çelişki ilkesinden özdeşlik ilkesi olarak da söz eder. “Us gerçekliklerinden birincisi çelişki ilkesi, ya da yine aynı şey, özdeşlik ilkesidir.”² Leibniz’in kendisi tarafından verilen bir örneği alırsak, eşkenar dörtgenin bir dörtgen olduğunu çelişkiye düşmeksizin yadsıyamam.

Öte yandan, olgu gerçeklikleri zorunlu önermeler değildir. Karşıtları tasarlanabilirler; ve mantıksal çelişki olmaksızın yadsınabilirler. John Smith vardır önermesi, ya da John Smith Mary Brown ile evlidir önermesi zorunlu değil ama olumsal bir önermedir. Gerçekten de, John Smith’in varken varolmayacağı mantıksal olarak ve metafiziksel olarak tasarlanabilir değildir. Ama karşıtı tasarlanamaz olan önerme John Smith vardır biçimindeki varoluşsal bildirim değil, ama eğer John Smith varsa, aynı zamanda varolmaması olamaz biçimindeki hipotetik bildirimdir. John Smith edimsel olarak vardır biçimindeki doğru varoluşsal bildirim olumsal bir önerme, bir olgu gerçekliğidir. Onu herhangi bir *a priori* kendiliğinden-açık gerçeklikten çıkarsayamayız: Doğruluğunu *a posteriori* biliriz. Aynı zamanda John Smith’in varoluşu için yeterli bir neden olmalıdır. Bir John Smith’in olmamış olması olanaklı olurdu. “Us gerçeklikleri zorunludur ve karşıtları olanaksızdır: Olgu gerçeklikleri olumsaldır ve karşıtları olanaklıdır.”³ Ama eğer John Smith edimsel olarak varsa, varoluşu için yeterli bir neden olmalıdır; eş deyişle, John Smith vardır demek doğru ise, varolduğunu söylemenin doğru olması için yeterli bir nedenin olması gerekir. Olgu gerçeklikleri, o zaman, çelişki ilkesi üzerine dayanır, çünkü gerçeklikleri zorunlu değildir ve karşıtları tasarlanabilir.

Şimdi, Leibniz için olumsal önermeler ya da olgu gerçeklikleri birazdan açıklanacak bir anlamda analitiktir. Öyleyse, eğer onun dilini kullanırsak, doğrudan doğruya us gerçekliklerini analitik önermeler ile ve olgu gerçekliklerini sentetik önermeler ile eşitleyemeyiz. Ama ‘us gerçeklikleri’ dediği şeylerin analitik olduğu bizim tarafımızdan gösterilebildiği için, eş deyişle, us gerçeklikleri durumunda yüklem öznedeki kapsandığını gösterebildiğimiz ve buna karşı olgu gerçeklikleri durumunda yüklem öznedeki kapsandığını gösteremediğimiz için, bu düzeye dek Leibniz’in ‘us gerçeklikleri’nin analitik ve ‘olgu gerçeklikleri’nin sentetik önermeler olduklarını söyleyebiliriz. Dahası, us gerçekliklerinin

erimi ve olgu gerçekliklerinin erimi arasında şu geniş ayrımı yapabiliriz. Birinciler olanaklı olanın alanını kapsarken, ikinciler varoluşsal olanın alanını kapsar. Bununla birlikte, varoluşsal önermelerin us gerçeklikleri değil ama olgu gerçeklikleri oldukları kuralına aykırı tek bir durum vardır. Çünkü Tanrı vardır önermesi bir us gerçekliği ya da zorunlu önermedir, ve yadsınması Leibniz için mantuksal bir çelişki içerir. Bu konuya daha sonra döneceğim. Ama bu bir kuraldışı olarak ayrı olarak, hiçbir us gerçekliği herhangi bir öznenin varoluşunu ileri sürmez. Evrik olarak, eğer şimdi sözü edilen tek durum dışında, doğru bir önerme bir öznenin varoluşunu ileri sürüyorsa, bu bir olgu gerçekliğidir, olumsuz bir önermedir, bir us gerçekliği değil. Bununla birlikte, Leibniz'in us gerçeklikleri ve olgu gerçeklikleri arasındaki ayrımı biraz daha aydınlatılma gereksinimi içinde durur, ve her biri konusunda sırasıyla birşeyler söylemeyi öneriyorum.

2. Us Gerçeklikleri ya da Zorunlu Önermeler

Us gerçeklikleri arasında Leibniz'in 'özdeşler' dediği ilkel gerçeklikler bulunur. Bunlar sezgi yoluyla bilinir, çünkü doğrulukları kendiliğinden-açıktır. Bunlar "özdeşler" olarak adlandırılır, der, Leibniz, "çünkü bize herhangi bir bilgi vermeksizin yalnızca aynı şeyi yineliyor görünürler."⁴ Olumlu özdeşlerin örnekleri: "Her bir şey ne ise odur," ve "A A'dır," "eşkenar dörtgen bir dörtgendir." Olumsuz bir özdeşin bir örneği: "A olan A-olmayan olamaz." Ama ayrıca "apayrılar/*disparate*" olarak adlandırılan olumsuz özdeşler de vardır, eş deyişle, bir düşüncenin nesnesinin bir başka düşüncenin nesnesi olmadığını bildiren önermeler. Örneğin, "ısı renk ile aynı şey değildir." "Tüm bunlar," der Leibniz, "tüm tanıtılamadan ya da karşıtlığa ya da çelişki ilkesine indirgmeden bağımsız olarak ileri sürülebilir, eğer bu düşünceler burada çözümleme gerektirmeyecek denli yeterli olarak anlaşılırsa."⁵ Eğer örneğin 'ısı' ve 'renk' terimlerinin ne demek olduğunu anlarsak, hiçbir tanıtlama gereksinimi olmaksızın hemen görürüz ki ısı renk ile aynı şey değildir.

Eğer Leibniz'in ilkel us gerçeklikleri için örneklerine bakılırsa, hemen görülecektir ki kimileri genelemelerdir. Örneğin, eşkenar dörtgenin bir dörtgen olduğu ve ussal bir hayvanın bir hayvan olduğu ve A A'dır önermeleri açıkça genelemelidir. Bu

hiç kuşkusuz Leibniz'in özdeşlerin bize herhangi bir bilgi vermeksizin aynı şeyi yineliyor göründüklerini söylemesinin nedeni. Gerçekten de, Leibniz mantık ve arı matematiğin şimdi zaman zaman 'genelemeler' olarak adlandırılan türde önermelerin birer dizgesi olduklarını düşünmüş görünür. "Matematiğin büyük temeli çelişki ya da özdeşlik ilkesidir, eş deyişle, bir önerme aynı zamanda doğru ve yanlış olamaz, ve öyleyse $A A$ 'dır ve A -olmayan olamaz. Bu tek ilke aritmetik ve geometrinin her bir bölümünü, eş deyişle, tüm matematiksel ilkeleri tanıtlamak için yeterlidir. Ama matematikten doğal felsefeye geçebilmek için, *Teodezi*'mde belirttiğim gibi, bir başka ilke gerekir. Bu yeterli neden ilkesidir, eş deyişle, hiçbirşey başka türlü değil de öyle olmasını gerektiren bir neden olmaksızın yer almaz."⁶

Leibniz hiç kuşkusuz matematikte tanımların gerekli olduğunu çok iyi biliyordu. Ve ona göre üç eşittir iki artı bir önermesi "üç teriminin biricik tanımıdır."⁷ Ama tüm tanımların keyfi olduğunu kabul etmiyordu. Olgusal ve adsal tanımları birbirinden ayırmamız gerekir. Birinciler "açıkça şeyin olanaklı olduğunu gösterirler,"⁸ ama ikinciler değil. Hobbes, der Leibniz, "gerçekliklerin keyfi olduğunu, çünkü adsal tanımlar üzerine dayandığını düşünüyordu."⁹ Ama olanaklı olanı açıkça tanımlayan olgusal tanımlar da vardır, ve olgusal tanımlardan türetilen önermeler doğrudur. Adsal tanımlar yararlıdır; ama "ancak tanımlanan şeyin olanaklı olduğu başka bakımlardan tam olarak saptandığı zaman"¹⁰ gerçeğin bilgisinin kaynağı olabilirler. "Bir tanımdan çıkardığım vargının doğru olduğuna inandırılabilmem için bu kavramın olanaklı olduğunu bilmeliyimdir."¹¹ Olgusal tanımlar böylece temeldir.

Öyleyse arı matematik gibi bir bilimde kendiliğinden-açık önermeler ya da temel belitler, ve onlardan türetilen tanımlar ve önermeler buluruz; ve bütün bilim olanaklı olanın alanını ilgilendirir. Dikkat edilmesi gereken çeşitli noktalar vardır. İlkin, Leibniz olanaklı olanı çelişkili-olmayan olarak tanımlıyordu. Yuvarlaklık karelik ile bağdaşabilirler önermesi çelişkili bir önermedir, ve yuvarlak bir kare düşüncesinin çelişkili ve olanaksız olduğu söylendiği zaman denmek istenen budur. İkinci olarak, matematiksel önermeler us gerçekliklerinin bir örneğinden başka birşey değildir; ve diyebiliriz ki tüm us gerçeklikleri olanaklılığın alanı ile ilgilidir. Üçüncü olarak, us gerçeklikleri olanaklılığın alanı ile ilgilidir demek bunlar varoluşsal yargılar değildir

demektir. Us gerçeklikleri herhangi bir durumda doğru olacak olanı bildirirken, doğru varoluşsal yargılar ise Tanrının tek bir tikel olanaklı dünyayı seçimi üzerine bağlıdır. Us gerçeklikleri varoluşsal yargılar değildir kuralına aykırı durum Tanrı olanaklı bir Varlıktır önermesidir. Çünkü Tanrının olanaklı olduğunu bildirmek Tanrının varolduğunu bildirmektir. Bu kuraldışı olarak, hiçbir us gerçekliği herhangi bir öznenin varoluşunu doğrulamaz. Bir us gerçekliği varolan olgusalılık açısından geçerli olabilir: Örneğin gökbilimde matematiği kullanırız. Ama bize yıldızların varolduğunu söyleyen matematik değildir.

Leibniz'in ısının renk ile aynı şey olmadığı örneği tarafından yanıtlanmamak gerekir. Eğer ısı renk ile aynı şey değildir dersen, bununla ısının ya da rengin varolduğunu ileri sürmem tıpkı bir üçgenin üç kenarı vardır dediğim zaman üçgen cisimlerin varolduğunu ileri sürmem denli söz konusudur. Benzer olarak, bir insan bir hayvandır dediğim zaman, 'insan' sınıfının 'hayvan' sınıfının altına düştüğünü ileri sürmüş olurum; ama sınıfın varolan üyelerinin olduğunu ileri sürmüş olmam. Bu tür bildirimler olanaklı alanını ilgilendirir; özleri ya da evrenselleri ilgilendirir. Tanrının durumu dışında, us gerçeklikleri herhangi bir bireyin ya da bireylerin varoluşunu doğrulayan bildirimler değildir. "Tanrının varolması, tüm dik açıların birbirlerine eşit olmaları zorunlu gerçekliklerdir; ama benim varolmam ya da edimsel bir dik açı gösteren cisimlerin varolması olumsal bir gerçekliktir."¹²

Leibniz'in us gerçekliklerinin ya da zorunlu gerçekliklerin doğrudan doğruya analitik önermeler ile eşitlenemeyeceğini, çünkü onun için tüm doğru önermelerin bir anlamda analitik olduklarını söylemişim. Ama olumsal önermeler ya da olgu gerçeklikleri onun gözünde bizim tarafımızdan kendiliğinden-açık önermelere indirginemezken, buna karşı us gerçeklikleri ya kendiliğinden-açık gerçekliklerdir ya da bizim tarafımızdan kendiliğinden-açık gerçekliklere indirgenebilir. O zaman diyebiliriz ki us gerçeklikleri sonlu olarak analitiktir, ve çelişki ilkesi tüm sonlu olarak analitik önermelerin doğru olduğunu bildirir. Öyleyse, eğer analitik önermeler ile denmek istenen sonlu olarak analitik önermeler ise, eş deyişle, insan analizinin zorunlu önermeler olarak gösterebileceği önermeler ise, Leibniz'in us gerçekliklerini bu anlamda anlaşılabilir analitik önermeler ile özdeşleştirebiliriz. Ve Leibniz olgu gerçekliklerinden "analize kapalı"¹³ olarak ve zorunlu değil olarak söz ettiği için,